

MENÂR TEFSİRİNDE HİRİSTİYANLIK

Prof. Dr. Mehmet AYDIN*

Öz

“Menar Tefsirinde Hıristiyanlık” konulu bu çalışma, Henri Coudray’ın 1972 yılında Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Beşeri Bilimler Fakültesi’nde Prof. Dr. Ali Merad’ın danışmanlığında yaptığı yüksek lisans tezinin analizini ihtiva etmektedir. Menar Tefsiri, Muhammed Abduh’un ve Reşit Rıza’nın damgasını taşımaktadır. On iki cilt olan bu tefsirin, ilk beş cildi Muhammed Abduh’un görüşlerini yansıtmakta, Nisa Suresi’nin yüz yirmi altıncı ayetine kadar olan bölümü içermektedir. Geriye kalan yedi cilt ise, Reşit Rıza’nın görüşlerini yansıtmaktadır. Bu da Yusuf Suresinin elli ikinci ayetine kadar olan bölümü içine almaktadır. Bu durumda Menar Tefsiri, tam bir Kur’an Tefsiri değildir. Menar Tefsirinde Hıristiyanlık isimli bu çalışmada Henri Coudray, Reşit Rıza’nın Hıristiyanlıkla ilgili görüşlerini üç bölümde toplamaktadır: Birinci bölümde İsa’nın kişiliği, ikinci bölümde bu problemin ele alınış metodolojisi ve tahrif problemi, üçüncü bölümde ise, kilise ve manevi otorite problemi işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Tahrif, Kilise, Manevi otorite, Teslis.

Christianity in Interpretation of Menar

Abstract

This study featuring “Christianity in the Interpretation of Menar”, consists the analyze of graduate thesis prepared by Henri Coudray and his advisory Prof.Dr.Ali Merad in the Faculty of Letters and Faculty Of Social Science in the University of Lyon. The Interpretation of Menar reflects Muhammed Abduh and Reşit Rıza’s points of view. The first five volume of this interpretation consisting twelve volumes reflects the views of Muhammed Abduh. This consists of the chapter until 126th verse in Sura of Nisa. And the rest seven volumes reflect the views of Reşit Rıza. And this consist the chapter until 52nd verse of Sura of Yusuf. From this respect the Interpretation of Menar is not a complete interpretation of Koran. In this study titled “Christianity in the Interpretation of Menar” Henri Coudray classifies the views of Reşit Rıza in three chapters: the character of Jesus Christ in first chapter, the methodology of taking into consideration of this problem and the problem of distortion in the second chapter, the Church and the problem of spiritual authority in the third chapter.

Keywords: Muhammed Abduh, Reşit Rıza, distortion, Church, spiritual authority, trinity.

* N.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Giriş

Bu çalışma, Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Beşeri Bilimler Fakültesinde 1972 yılında Prof. Dr. Ali MERAD'ın danışmanlığında, Henri Coudray tarafından hazırlanan "**Menar Tefsirinde Hıristiyanlık**" konulu Fransızca Yüksek Lisans tezinin analizini içermektedir. Bilindiği gibi **Menar Tefsiri**, Mısır ulemasından Muhammed Abduh'un ve O'nun talebesi Reşit Rıza'nın damgasını taşımaktadır. Bunun için Menar Tefsirinde dördüncü surenin (Nisa Suresi) yüz yirmi altıncı ayetine kadarki kısım, Muhammed Abduh'a ait görülmektedir (V, 441). Daha sonra Reşit Rıza çalışmayı sürdürmüş ve on ikinci surenin (**Yusuf Suresi**) elli ikinci ayetine kadar getirmiştir. Bunun için on iki ciltlik Menar Tefsirinin ilk beş cildinde M. Abduh'un izi bariz şekilde kendisini göstermektedir. Ancak, bu beş ciltte Reşit Rıza'nın kendi fikirleri de yer almaktadır. Geri kalan yedi cilt, tamamen Reşit Rıza'ya ait bulunmaktadır. Ancak Reşit Rıza gerekli yerlerde "**O diyor ki**" sözleriyle M. Abduh'a işaret etmekte ve kendi müdahalelerine de "**diyorum ki**" ifadesini kullanarak işarette bulunmaktadır¹. H. Coudray bu çalışmasında² Menar Tefsiri ile ilgili yerleri Roma rakamı ile göstermekte, Kur'an ayetlerini ise normal rakamla sure numarası ile birlikte göstermektedir. Bu çalışmada da anlaşılabilirliği kolaylaştırmak adına H. Coudray'ın metodu aynen kullanılmış ve gerekli yerlerde dipnot ile açıklamalarda bulunulmuştur.

Bugüne kadar Türkiye'de **MENAR Tefsirinin** genel bir değerlendirilmesinin yapılmamış olması, ilahiyat fakülteleri tefsir anabilim dalı için büyük bir eksikliklerdir. Çünkü Menar Tefsiri Muhammed Abduh (1849-1905) ve onun değerli öğrencisi Reşit Rıza'nın (1865-1935) görüşlerini ihtiva etmektedir. Bu iki değerli İslam âlimi hakkında lehte ve aleyhte birçok şey söylene de onların görüşleri, XX. Yüzyılın ilk yarısında, İslâm dünyasını etkisi altına almıştır. Özellikle 1890 yılında yayınlanmaya başlayan "*Menar Dergisi*", reformcu, idealist ve aktüel konularda, İslam dünyasındaki Müslüman entelektüellerin rehberi olmuştur. Hatta Batı'da J. Jomier gibi, Brockelman gibi şarkiyatçıların da ilk önce ele aldıkları ve çok önem verdikleri çalışmalar arasında yer almaktadır³.

Menâr Tefsiri gibi bir eserin sadece Hıristiyanlıkla ilgili bölümlerini ele alan Henri Coudray'ın analizleri bile, bu eserin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Henri Coudray, Menar Tefsirinin **Hıristiyanlık hakkındaki görüşlerini** ele alırken, kendisine rehber olacak ön çalışmalardan da yararlanmıştı. Bu çalışmalar arasında özellikle, Beyrut Arab Üniversitesi'nde

¹ Bu çalışmada Henri Coudray, *Le Commentaire Coranique du Menar*, Maisonneuve (1-XII) Paris, 1954 baskısını kullanmıştır.

² Henri Coudray, *Le Christianisme dans le Commentaire Coranique du Menar*, Lyon-1972 (Yayımlanmamış Master Tezi).

³ J. Jomier, *Le Commentaire Coranique du Menar* (Paris, Maisonneuve, 1954); Brockelman, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Supplement, III, p. 321-323 (Brille, 1938).

Kur'an İlimleri profesörü olan Abdullah eş-Şerifi ve Abdusselam Kalafi'yi zikredebilir⁴, Batı dünyasından da, J. Jomier'i, R. Blachere'i⁵ Michel Hayek'i⁶, Ali Merad'ı⁷, R. Chidiac'ı⁸, L. Massignon'u⁹, L. Gardet'yi¹⁰ söyleyebiliriz.

Menar Tefsirinde Hıristiyanlık isimli çalışmasını Henri Coudray üç bölümde ele almıştır: **Birinci Bölümde**, iki önemli konuyu işlemiştir: İsa'nın şahsiyeti ve Teslis, bedenleşme ve kefare. **İkinci Bölümde** problemin ele alınışını ve tahrif konusu, **üçüncü bölümde** ise, Kilise-Manevi iktidar, vicdan hürriyeti ve kilise- politik iktidar ilişkilerine yer vermiştir. Henri Coudray bu bölümlerde, önce Reşit Rıza'nın Menar tefsirindeki görüşlerine yer vermiş, sonra da bu görüşleri analiz ve tenkid etmiştir. Bu çalışmada Henri Coudray'ın planı doğrultusunda ele alınmış, Reşit Rıza'nın her bölümdeki görüşlerine kısaca yer verilerek, ardından H. Coudray'ın görüşleri ele alınmıştır.

2. İsa'nın Şahsiyeti - Teslis - Bedenleşme - Kefaret

Çalışmanın birinci bölümünde iki temel konuya yer verilmektedir: 1- Hz. İsa'nın Şahsiyeti, 2- Teslis - Bedenleşme - Kefaret

2.1. İsa'nın Şahsiyeti

İsa'nın şahsiyeti konusunda Reşit Rıza'nın, kitap ve sünnete dönüş reformuna uygun olarak, Mesih'in kişiliği konusunda ilk müracaat ettiği yer Kur'an-ı Kerim olmaktadır. Bunun için Reşit Rıza önce Hz. İsa'dan ve Mesih'den bahseden ayetlerin tefsiri ile işe başlamaktadır. Reşit Rıza bu konuda **iki yaklaşım** sergilemektedir: **Birinci negatif yaklaşımdır**. Bu yaklaşım, Hıristiyanların, İsa'nın Tanrı olduğunu ileri süren görüşlerinin reddinden ibarettir. **İkinci yaklaşım**, daha yapıcı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda Hz. İsa'nın bir peygamber ve Yahudiliğin reform edicisi olarak telâkki edilmesinden ibarettir¹¹.

Birinci yaklaşım, Reşit Rıza'nın, Hz. İsa'nın tanrılığının reddine yönelik yaklaşımdır. Reşit Rıza bu konuda, Tefsirin I, III, IV, VII, XI. Ciltlerinde uzun uzun tahlillere ve tenkitlere girmektedir¹². Reşit Rıza'nın bu konudaki yaklaşımlarını şöyle sıralayabiliriz:

- **Allah'ın Birliği ve Mesih'in Tanrılaşması:** Bu konuda Reşit Rıza'nın dayandığı ilk ayet, üçüncü surenin altıncı ayetidir. "**Ondan başka gerçek tanrı**

⁴ Henri Coudray, s. 1.

⁵ R. Blachere, *Le Coran*, Paris, 1966.

⁶ M. Hayek, *Le Christ de l'islâm*, Paris, 1959.

⁷ A. Merad, ibn Bâdis, *Commentaire du Coran*, Paris, 1971.

⁸ R. Chidiac, *er-Reddu'l-Cemil*, (el-Gazali), Paris, 1939.

⁹ L. Massignon, *Opera Minora*, II, Paris, 1939.

¹⁰ L. Gardet, *L'İslam Religion et Communauté*, Paris, 1970.

¹¹ Henri Coudray, s. 7.

¹² Menar, I, 212-214; III, 161-162, 290-292, 303-321; IV, 82, 84, 307-315; VII, 245; ;R. 234-236.

yoktur"¹³. Bu ayet karşısında, İsa'nın tanrılığını kabul etmek, Allah'ın vahdaniyetinin ihlaline yol açmaktadır. Böyle bir tasdik, Allah'a ortak koşma ile eştir. Reşit Rıza'ya göre birçok şirk çeşidi vardır¹⁴. Bu durumda Hıristiyanlar mesihi, Allah olarak telakki ettikleri için, şirke düşmüşlerdir. Fakat Reşit Rıza'ya göre, temelde Hıristiyanlıkta tevhid inancı vardır. Hıristiyanların şirke düşmeleri sonradan olmuştur¹⁵. Bunun için İsa, Tevhidi vaaz etmiştir. Ancak İsa'nın ölümünden sonra, kilise teşkilatları, İsa'nın öğretisini bozarak bir takım şirk doktrinlerini Hıristiyanlığa sokmuşlardır¹⁶. Reşit Rıza, Kur'an-ı Kerim'den beşinci surenin 116 ve 117. ayetlerini, İsa'nın Allah'ın kudretini tasdik ettiğine delil olarak ileri sürmektedir: **"Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara, Allah'ı bırakıp beni ve annemi ilâh edin diye sen mi söyledin, diye soracak. İsa da şu cevabı verecektir; Rabbim! Haşâ! Seni tenzih ederim. Sen yücelerden yücesin. Ben hakkım olmayan bir şeyi nasıl söyleyebilirim? Ben onlara sadece senin bana emrettiğin gibi, "Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'ı gerektiği gibi tanıyın ve yalnız Allah'a kulluk edin" dedim**¹⁷. Bunun için İsa, asla tanrılık iddiasında bulunmamış ve o sadece bir peygamber olduğunu ikrar etmiştir. O, bu sıfatla, Tevhidi vaaz etmiş ve böylece o, açık bir şekilde kendisini Yahudi Monoteist Peygamberlerin çizgisine koymuştur. Reşit Rıza'ya göre İslamiyet bu açıdan nihai reformun ve son mükemmelliğin adıdır¹⁸. Reşit Rıza, İsa'nın tevhidi koruduğuna delil olarak Yuhanna İncili'nden şu cümleyi nakleder: **"Sonsuz yaşam seni, tek gerçek tanrıyı ve göndermiş olduğu İsa Mesihi bilmeleridir"**¹⁹. Yine Reşit Rıza, Mesih'in bazı sözlerini, Hıristiyanların anlayamadıklarını, onları zahiri anlamda anladıklarını belirterek, yanıldıklarını ileri sürmekte ve İsa'nın çoğu kez kinaye ve mecaz kelimeler kullandığının altını çizmektedir²⁰. Henri Coudray haklı olarak, bu yorumların sadece Reşit Rıza'ya özgü olmadığını, aynı yorumları Gazali'nin de (öl: 1111) yaptığını belirtmektedir²¹.

Diğer taraftan Reşit Rıza, İsa'nın tanrısallığı inancını, havarilerin de bilmediğini belirtmekte ve bunun için hiçbir havarinin gittikleri yerlerde, böyle bir inancı vaaz etmediklerinin altını çizmektedir. Böyle bir inancın, birinci yüzyılın sonuna kadar da olmadığını belirtmekte ve bu konuda Reşit Rıza şöyle demektedir: **"Yuhanna İncilini bu yüzyılda yazmıştır. Şayet, Hıristiyanların iddia ettikleri gibi bu doktrin, Hıristiyanlığın temel prensibi olsaydı bu**

¹³ Kur'an, 3, 6.

¹⁴ R. Rıza, Tefsirinin birçok yerinde farklı şirk çeşitleri saymaktadır: Putperestlik için (V, 82); Riya için (VIII, 375); V, 148; VII, 262-263; VIII, 458-459.

¹⁵ Henri Coudray, s. 8.

¹⁶ a.g.e., s. 8.

¹⁷ Kur'an, 5/116-117.

¹⁸ VI, 18; III, 325-326; VII, 266-268.

¹⁹ Yuhanna, 17/3.

²⁰ III, 326; VI, 94.

²¹ R. Chidiac, *Refutation Excellente de la Divite de Jesus-Christ d'apres Les Evangiles*, Paris, 1939; L. Massignon, *Opera Minora II*, Daru'l-Maarif, Beyrut, 1963.

konuda Mesihin ve talebelerinin sessiz kalmaları uygun olmazdı"²². "Üstelik bu temel doktrin konusunda ilk Hıristiyanların birlik içinde olmamaları, kilisenin bu resmi dogmasınının, bizzat Mesih'in öğretilerinden uzak olduğuna bir delildir. Reşit Rıza'ya göre, İsa'nın tabiatı ve ilk ilahiyatçıların çalkantıları üzerindeki ilk tartışmalar bunu açıkça yansıtmaktadır"²³.

Menar Tefsirinin yazarı, Allah'ın eşsizliği ve yüceliği konusundaki Kur'an'ın öğretilerine sadakatle²⁴, İsa'nın davranışı ve kişiliğinde Tanrıya uygun olmayan birçok şeyi not etmektedir.²⁵ Nitekim İsa'nın her şeyi bilmediğini ileri sürmekte ve bu konuda Reşit Rıza Tefsirinde, Markos, 13/32 cümlesini delil olarak göstermektedir. Buna göre İsa'nın yargı gününü bilmediğini söylemektedir²⁶. Menar Tefsirine göre, İsa, Allah olamaz. Çünkü insanlar onu görmüşlerdir. Halbuki Yuhanna İncilinde "**O'nu hiç kimse görmemiştir**" denmektedir²⁷.

Reşit Rıza, ilk on iki surenin tefsirinde, üç yerde Kur'an'ın Mesih'e, **KELİME** terimi ile hitap ettiğini belirtmektedir. Hıristiyanlar, Yuhanna İncili'ne tabi olarak **KELİME** teriminde İsa'nın tanrısallığının beyanını görmekte olduklarını söylemektedir. Yani, kelimeyi (sözü), hayy ve yaratıcı olarak görmektedirler. Hâlbuki Reşit Rıza'ya göre İslamiyet **KELİME**'yi böyle düşünmemektedir.

Reşit Rıza, birçok yerde "**Allah'ın Kelimesinin**", yaratma kelimesi yani "**yaratıcı kelam**" olduğunu hatırlatmaktadır.²⁸ Her şey, Allah'ın kelimelerinden varlık bulmuştur. Yani, Allah'ın kelimesi ile meydana gelmiştir. Daha doğrusu, yaratıcı kelimelerden vücut bulmuştur. "**O, bir şeyi yaratmak istediği zaman ona ol der. O da hemen olur**"²⁹ Böylece Reşit Rıza, Mesih konusundaki kelimenin, açık şekilde **kelâm** olduğunu ve onunla Allah'ın Mesih'i yarattığını ifade etmektedir. Ona göre "**ol sözü**", Allah'ın bir şeyi yaratmak istediğinde, kudreti ile yaratmaya işaret etmektedir³⁰.

Reşit Rıza, İsa'nın doğumu konusundaki İslâmın geleneksel doktrinine de açıklık getirmektedir. Bunun için O, İsa'nın Allah tarafından yaratıldığı ve Meryem'in, İsa'ya hamile olduğunda **bakire olduğunu** ifade etmektedir. Meryem'in hamileliği, meleğin, İsa'nın annesine nefesini dâhil etmesi olayı ile

²² Menar, I, 481; H. Coudray, s. 8, 9.

²³ VI, 307-309. Reşit Rıza burada, Ya'kubilerden, Melkitlerden ve Nestoriler'den bahsetmektedir. Arius'dan bahsetmektedir. III, 259.

²⁴ Kur'an, 42/11.

²⁵ Kur'an, 3/2-6; H. Coudray, s. 10.

²⁶ Menar, VI, 94.

²⁷ Yuhanna, 1/18.

²⁸ Menar, VI, 82-84; VI, 310; III, 304.

²⁹ Kur'an, 36, 82.

³⁰ Menar, VI, 310; VI, 82; H. Coudray, s. 12.

meydana gelmiştir³¹. Hatta Hz. Âdem'in yaratılışı, İsa'nın yaratılışından daha harika bir olaydır. Çünkü İsa, Meryem'den yaratılmıştır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır³². Reşit Rıza'ya göre, **Kelime**, Allah'ın peygamberlerinden her birine vahyettiği kelamı da belirtmektedir. Bu konuda Reşit Rıza, üstadı M. Abduh'u takip ederek, Kur'an'ın 37/171-172 ayetine müracaat etmektedir: "**Andolsun ki, biz peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza da şu sözü vermiştik: onlara mutlaka yardım edilecek, onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır**"³³ Bu durumda **Kelime terimi**, Mesih'i ve onu haber veren peygamberleri de belirtmektedir. İsa'dan önceki bütün peygamberler gibi İsa da Allah'tan vahiy almıştır. Bu verilen şey, tanrısal sırların bilgisinden başka bir şey değildir. Fakat o, aynı şekilde Allah'ın yardımını da ihtiva etmektedir. Bu, ona emanet edilen misyonun ifası için ruhunun yardımudur. Bu Ruhü'l-Kudüs'tür. Onu, Kur'an İsa'ya kelime bağı ile atfetmektedir³⁴.

Menar Tefsirinde Reşit Rıza, Kur'an perspektifinden kelimeyi açıkladıktan sonra, Hıristiyanlık açısından kelimeyi açıklamak için Yuhanna İnciline müracaat etmektedir. Gerçekten kelime konusunda sadece dördüncü İncil olan Yuhanna İncilinde bilgi verilmiştir. Reşit Rıza, Yuhanna incilindeki **kelime = logos** doktrinine iki açıdan yaklaşmaktadır. Kelimenin tanrılaşması, ona göre Pağan (Putperest) kökenlidir. Reşit Rıza bu konuda, **Memphis** teslisine işarette bulunmaktadır: Burada; **Tanrı, kelime ve Kutsal-Ruh** aynı tabiata sahiptir³⁵. Zaten Mesih'ten çok önce, **Plotin**, kelimenin ikinci tanrı olduğunu belirtmekte ve ona tanrıdan ilk doğan ismini vermektedir. Reşit Rıza bu Pağan doktrine Hıristiyanlığın nasıl bulaştığını sormakta ve şöyle cevap vermektedir: "Mısır'a misyona giden Havariler, aynı teslis inancını ikrar ederek, önce her şeyin Tanrının kelamı ile yaratıldığını vaaz etmişlerdir. Fakat zamanla, onların saf mesajlarının üzerine paganizmin etkisi oturmuş ve kelime tanrılaşarak sonuçlanmıştır³⁶. Reşit Rıza, Yuhanna İncilindeki **kelime = logos** ile ilgili olarak da, Yuhanna'nın hayatının sonlarında bu incilini yazdığını ve kelimenin Tanrılığını, paganizmden alarak inciline dâhil ettiğini söylemektedir. Hatta daha ileri giderek, diğer İncillerde kelimenin tanrılaşması kavramının bulunmadığını da beyan etmektedir³⁷. Reşit Rıza'ya göre, Yuhanna bile, Meryemoğlu Mesih, tanrıdır dememiş, sadece "**Kelam, Tanrıdır**" demiştir³⁸.

Reşit Rıza, İsa'nın gösterdiği mucizelerden dolayı onu tanrılaştırana da cevap vermeye çalışmaktadır. Bu konuda Reşit Rıza, İsa'nın bu mucizeleri kendi misyonu için bir delil olarak kullandığını belirtmektedir. Bu mucizeleri İsa

³¹ Menar, VI, 83; Kur'an, 4, 171; Kur'an, 3, 59.

³² H. Coudray, s. 12, dipnot, 20.

³³ Kur'an, 37, 171-172.

³⁴ Kur'an, 2, 87; 2, 153; 5, 110; 4/171.

³⁵ Menar, VI, 90; VI, 309.

³⁶ Menar, VI, 91; H. Coudray, s. 15.

³⁷ Menar, VI, 300; H. Coudray, s. 15.

³⁸ Yuhanna, I/1-3.

vasıtasıyla gösteren Allah'tır. Allah İsa'yı ve diğer peygamberleri mucizelerle, onların misyonlarını halkın kabul etmesi için desteklemiştir. Bütün peygamberler, bu mucizelere müracaat etmişlerdir. Bunlar, Ayat-ı İlahiyyedirler³⁹. Bundan dolayı Reşit Rıza, Hıristiyanlara şöyle seslenmektedir: **"Ey Hıristiyanlar! Niçin peygamberlerin sünnetinden çıkarak eski Mısırlılarınki gibi, Putperest geleneğine uyuyorsunuz? Onlar da, kutsal şahısların yaptıkları garipliklerden ve onların mucizevî karakterinden hareketle onların tanrılıklarına ve rablıklarına bir delil çıkarmışlardı"**⁴⁰.

Reşit Rıza, mucizeleri ikiye ayırmaktadır: Bazı mucizeler, kozmik kanunlar sistemine entegre oldukları bilinmemekte ve alışılmış olandan veya Allah'ın kâinatı yönetmedeki tanrısal sünnetten çıkmaktadırlar. Sonuç olarak onlar, sadece Allah'ın kudretinden neş'et etmektedirler. Böylece onlar, insanın nazarında, Allah'ın bir seçimini ve iradesini, sebepler düzeninden ve beşeri aksiyonların geçtiği sonuçlardan uzaklaşmaları nedeniyle önemli bir değeri ortaya koymaktadırlar⁴¹. Diğer mucizeler ise, **sünnetü'l-ilahiyey-i ruhaniyye'**dir. Bu tip mucizeler, maddi düzeyde değildir. Bunlar, daha çok beşer ruhunun elde ettiği güce bağlıdırlar. Yani, Ruhun, Allah'ın inayeti ile olgunlaşmaya doğru yükselişinin sonucudur⁴². Reşit Rıza, mucizeler konusunda **Mesihin**, diğer peygamberlerden daha yüksek bir yeteneğe sahip olduğu fikrini reddetmektedir⁴³. Menar Tefsiri yazarı, Mesihi, daima Kur'an perspektifinden görmekte ve onu bir peygamber olarak takdim etmektedir. O, İsrail peygamberlerinden birisidir. O'nun şeriatı da **TEVRAT'**tır (Thora). Reşit Rıza Kur'an'ın üçüncü suresinin elli birinci ayetini yorumlarken, Allah'ın İsa'yı yükseltmesi ve temizlemesi konusunda, bazı müfessirleri teyid eder görünmektedir. Ancak M. Abduh'u takip ederek o, İsa'nın bedeni ile göğe yükselişine itiraz etmektedir. İsa'nın dünyanın sonunda, insanları yargılamak için döneceği hadisinin de **Ahad** hadis olduğunu ileri sürerek değersiz bulmaktadır⁴⁴.

Reşit Rıza, Hz. İsa'nın Mesihliğini, kutsallığını ve ruhaniyetini kabul etmekle beraber⁴⁵, peygamberlikte onun üstünlüğünü kabul etmemektedir. Kur'an da, onun **Kelime** ve **Allah'ın Ruh** olduğu⁴⁶ söylenmişse de bu sözün müteşabih olduğunu ve bundan İsa'nın imtiyazları konusunda sonuç çıkarılamayacağı konusunda ısrar etmektedir⁴⁷. Reşit Rıza, Mesihi, Hz. Muhammed'den önceki, büyük ıslahatçıların sonuncusu olarak takdim

³⁹ Menar, VII, 245; VI, 313; VII, 247; VI, 313; H. Coudray, s. 16.

⁴⁰ Menar, VI, 313.

⁴¹ Sünnetullah konusu için bak. M. Abduh, *Risaletü't Tevhid*, s. 118.

⁴² Menar, XI, 233.

⁴³ H.Coudray, s. 18; Menar, VII, 246, III, 212; VII, 247.

⁴⁴ Menar, III, 306; 316, 317.

⁴⁵ Menar, XI, 234; III, 312.

⁴⁶ Kur'an, 4, 171.

⁴⁷ H. Coudray, s. 20.

etmektedir. O, şöyle demektedir: **“Yahudi şeriatından sonra İsa-Mesih gelmiştir. İsa, tevhide açıklık getirmiştir. Tevhit, yenilenmiş, dinin direği olmuştur**⁴⁸. Bunun için İsa, Yahudilerin materyalizmlerine ve hedonizmlerine ve dini uygulamalardaki bozukluklarına şiddetle karşı çıkmıştır⁴⁹. İsa burada, büyük reformist hareketin büyük fikirlerini uygulamaya koymaktadır. Bu fikirler, donuklukla, taklitle, şekilcilikle mücadeleye dayanıyordu. Böylece Reşit Rıza'nın ve üstadı M. Abduh'un gözlerinde İsa, insanlığın dini tarihine hız kazandıran reform hareketlerinin içinde önemli bir yer işgal etmektedir⁵⁰.

Reşit Rıza, İsa'nın reformist hedefini, şu sözünün açıkladığını beyan etmektedir: **“Kutsal Yasayı (şeriatı) ya da peygamberleri ortadan kaldırmaya geldiğimi sanmayın. Ortadan kaldırmaya değil; tamamlamaya geldim**”⁵¹. Reşit Rıza, şeriatın tamamlanması işinin, ilk tezahürünü, Musa'nın On emrinin yeniden tesisinin gösterdiğini belirtmektedir. Mesihin yenilikleri arasında ilk dikkat çeken **Tevhid İnancı** idi. Bu ilk emirdi. Bunun Yuhanna İncilinde şöyle ifade edildiğini görüyoruz: **“Sonsuz yaşam seni, tek gerçek Tanrıyı ve göndermiş olduğun İsa-Mesih'i bilmeleridir**”⁵². Reşit Rıza'ya göre İsa, Yahudi şeriatının önünde üç tavrı sergilemiştir: **TASDİK - İLGA - İLAVE**. Birincide Mesih, Yahudiliğin tevhidini tasdik etmektedir. İsa'nın **ikinci tavrı, NESH** tavrıdır. İsa buna, sadece birkaç uygulamada başvurmuştur. İsa'nın **üçüncü tavrı** ise, Yahudi şeriatına yaptığı ilavelerdir. Reşit Rıza'ya göre Mesih'in orijinal öğretisi bu tavırda bulunmaktadır. Bu konuda Mesih, Yahudileri, aşka, tevazuya, fakirliğe, feragata davet etmektedir⁵³.

Sonuç olarak Reşit Rıza'nın buraya kadarki açıklamalarında Mesih konusunda çizdiği portrede, Kur'an'ın çizdiği portreye dayandığını belirtebiliriz. Bunun için Reşit Rıza, Sünni İslamın kenarında kalan Müslüman mistiklerin çizdikleri kristolojik portre karşısında da ihtiyatlı davranmaktadır. Özellikle İsa'nın kutsallığını tebci eden ve İbn Arabi'de (öl: 1240)⁵⁴ doruk noktaya çıkan tavrı karşısında Reşit Rıza, dünyanın sonunda İsa'nın Muhammedî şeriatla hükmetmeye geleceği şeklindeki haberin değeri olmadığını belirtmektedir⁵⁵. Bununla beraber Reşit Rıza, hiçbir peygamberin sahip olmadığı bir maneviyatın ve kutsallığın Mesih'te olduğunu da itiraf etmektedir⁵⁶.

⁴⁸ Menar, VII, s. 8.

⁴⁹ Menar, III, 317; VI, 23, 402; VII, 8.

⁵⁰ H. Coudray, s. 22.

⁵¹ Matta, 5/17.

⁵² Yuhanna, 17/3.

⁵³ Menar, VI, 401-402; VII, 8; X, 336, 339; H. Coudray, s. 23.

⁵⁴ İbn Arabi, *Futuhatü'l-Mekkiye* (M. Hayek, p. 261), İsa'nın evrensel kutsallığın mührü olduğunu söylemektedir.

⁵⁵ Menar, III, 316-317.

⁵⁶ H. Coudray, s. 24; Menar, III, 316-317.

2.2. Teslis - Bedenleşme - Kefaret

Reşit Rıza'nın bu bölümde ele aldığı ikinci konu teslis, bedenleşme, kefarete konularıdır. Reşit Rıza, Kur'an'daki dört ayete dayanarak Hıristiyanlara sitemde bulunmaktadır. Reşit Rıza'nın, İsa'nın, Tanrı olduğunu söyleyen Hıristiyanlara karşı ileri sürdüğü ayetler şunlardır: "Allah, üçtür demeyin"⁵⁷ "Allah için üçüncüsüdür, üçten biridir, diyenler de küfre batmıştır"⁵⁸. "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara, "Allah'ı bırakıp beni ve ana mı ilah edinin" diye sen mi söyledin"⁵⁹ "Hıristiyanlar da Mesih, Allah'ın oğludur" dediler."⁶⁰ Bu dört ayete, Reşit Rıza'nın, çarmıh ve kefarete problemine tahsis ettiği otuz sayfayı da eklersek⁶¹ teslis, bedenleşme ve kefarete konusundaki Reşit Rıza'nın görüşlerini toparlamış olacağız.

Beşinci surenin 116. ayetinde bahsedilen Meryem-İsa ve Allah'tan oluşan Teslisi hedef alan Reşit Rıza, Teslis dogmasının tabiatı konusunda seleflerinden daha iyi bir bilgiye sahiptir. Çünkü Reşit Rıza bu ayeti açıklamakta zorlanmaktadır. Ancak Reşit Rıza, önceki müfessirlerin Teslisi bilmedikleri ithamını da yapmaktadır⁶². Bunun için eski müfessirlerin, Allah'ın üç vechede olduğunu gösteren ve Allah'ın birliğini korumaya yönelik küçültücü tefsir yaklaşımlarını reddetmektedir. Yani, **Vücut - İlim - Hayat** gibi. Bunun için **Zemahşeri'yi, Beyzavi'yi ve Razi'yi**, Baba-Oğul ve Kutsal ruhu böyle anladıkları için eleştirmektedir⁶³. Yine Reşit Rıza, İbn Cerir et-Taberi gibilerinin, Hıristiyan teslisini, yaratıcı ve doğmayan bir Baba'dan doğan Oğuldan ve onların arasında yer alan bir Zevceden (Meryem'den) oluştuğunu söyleyen Müslüman müfessirleri de eleştirmektedir.⁶⁴ Reşit Rıza, bu müfessirleri, Hıristiyan kaynaklarını bilmemekle itham etmekte ve tenkit etmeden her söylenene uydukları için sitem etmektedir. Kendisi ise Teslisi, üç uknumun (Hypostase) kabulü olarak açıklamaktadır. Bu uknumlardan her biri, diğerine eşittir veya diğeri gibidir. Böylece Baba oğula ve Kutsal-Ruh'a eşittir. Mesih de oğul olarak, Baba'ya ve Kutsal-Ruh'a eşittir. Henri Coudray, Reşit Rıza'nın Hıristiyan teslis dogmasını çok iyi bildiğini belirtmektedir⁶⁵. **Reşit Rıza'ya göre, Müslüman müfessirlerin anlattıkları Teslis, Hıristiyan teslisi değildir.** Bunun için O, 5/116 ayetini tefsir ederken, Hıristiyanlarda, Meryem'e tanrı unvanının

⁵⁷ Kur'an, 4/171.

⁵⁸ Kur'an, 5/73.

⁵⁹ Kur'an, 5/116.

⁶⁰ Kur'an, 9/30.

⁶¹ Kur'an, 4/157.

⁶² Menar, VI, 307, 486.

⁶³ H. Coudray, s. 27; Menar, VI, 307; 486; VII, 263.

⁶⁴ Menar, VI, 307, 486. (Bunlar, Hıristiyan Teslisinin, Baba-Oğul-Meryem'den oluştuğunu söylemektedirler, M. Aydın).

⁶⁵ H. Coudray, s. 27.

verildiğine asla rast gelmediğini belirtmektedir. Reşit Rıza'ya göre ayette Meryem'e verilen değer, O'na isnat edilen tanrısallık değeridir⁶⁶.

Teslis konusunda bu açıklamalardan sonra Reşit Rıza, İsa'nın bedenleşmesine ve kefarete girmektedir. Dinler Tarihinde teslise benzer doktrinlerin başka dinlerde de bulunduğunu belirtmektedir. O, birçok yerde Pagan Teslisinin, sonradan Hıristiyanlığa dâhil olduğu konusunda ısrarlıdır. Reşit Rıza, teslis kültü konusuna beş sayfa ayırmaktadır⁶⁷. O, bu konuda, **Brahma-Vişnu-Siva**'dan oluşan Brahmanik teslisle işe başlamakta ve Vişnu'nun Avatarlarında ise, bedenleşmenin (incarnation) kaynağını bulduğunu belirtmektedir. Yine Buddha üç uknumdan teşekkül eden bir tanrıdır, demektedir⁶⁸. Reşit Rıza'nın, Perslerle ilgili verdiği teslis açıklamalarının tartışılabilirliğini düşünmek gerekir. Zerdüştün, monoteist bir din yaydığı bilinmesi de bu açıdan önem taşımaktadır. Kısaca Reşit Rıza'nın Hıristiyan teslisi dışında verdiği bilgilerin Hinduizm hariç gerçekliği tartışmalıdır. Reşit Rıza, kefaret ve asli suç dogmalarının kökenlerini de açıklamaya girmekte ve Krişna'nın, Vişnu'dan başka bir şey olmadığını yani onun bedenleşmesi olduğunu söylemektedir. O'na göre **NEPAL**'da, **ANDRA**'ya tapılmaktadır. Bu, insanları, günahattan kurtarmak için çarımta kanını akıtan bir Tanrıdır⁶⁹.

Reşit Rıza, Hıristiyan dogmalarının kökeninin yabancı inançlar olduğunu açıklayarak, özellikle Paul'un, bu putperest kökenli inançları, Mesih'in dinine sokmuş olduğunun altını çizmektedir. Reşit Rıza aynı sistemi, kilise organizasyonlarına da yapmaktadır. Çünkü kiliseler, teslisi, resmi öğretilerinin arasına almışlar ve konsillerde onu onaylamışlardır. Ancak bu, Mesih'ten en az üç asır sonra olmuştur⁷⁰. Diğer yandan Reşit Rıza, Allah'a Babalık isminin isnat edilemeyeceğini ve bunun İslamiyet için şirk olduğunu belirtmektedir⁷¹. Allah'ın çocuk doğurması mümkün değildir. Allah'a nesil atfedilemez. Çünkü Allah sonradan yaratılanların sıfatlarından münezzehtir⁷².

Reşit Rıza, Kur'an'a dayanarak, Hıristiyanların "**Mesih, Allah'ın oğludur**"⁷³ dediklerini, bu sözlerin daha önceki inkârcuların sözlerine benzediğini ve dillerine doladıklarını ve bu sözlerin aslı olmayan inançlar olduklarını⁷⁴ ifade etmektedir. Reşit Rıza bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: "Pagan tesiri ve özellikle Paul'un girişimi ile "**Allah'ın Oğlu**" tabiri ilk dönemlerde,

⁶⁶ Menar, VII, 263; Bu konuda daha geniş bilgi için bak. Prof. Dr. M. Aydın, "Hıristiyanlarda Meryem Kültü", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, 2015, sayı, 20,s,9

⁶⁷ Menar, VI, 88-93.

⁶⁸ Reşit Rıza'nın bu bilgiyi nereden aldığı bilinmemektedir. Ancak Buda hiçbir zaman, Budizm'de üç uknumlu bir Tanrı olarak vasfedilmemiştir. Bu konuda, Reşit Rıza yanılmaktadır (Mehmet Aydın).

⁶⁹ R. Rıza'nın verdiği bu bilgilerin değeri tartışmalıdır; Menar, VI, 32-33.

⁷⁰ H. Coudray, s. 29; Menar, VI, 94; X, 308, 386, 392-397.

⁷¹ Menar, VI, 87; X, 395-397.

⁷² Menar, VI, 87; X, 391, 395, 396.

⁷³ Kur'an, 9, 30.

⁷⁴ Kur'an, 9, 30.

metaforik anlamda anlaşılmıştır. Daha sonra, yavaş yavaş gerçek anlama bürünmüştür. Öyle ki, Hıristiyanlar, Mesih'i, Baba'ya eşit olarak, Allah'tan doğmuş olarak telakki etmişlerdir. Halbuki, eski Hıristiyanlar, Allah'ın oğlu tabirini mecazi anlamda kullanıyorlardı⁷⁵. Yeni Ahit'in, bu terimleri mecazi anlamda kullandığını hatırlatmaktadır. Yine o, bu konuda, Matta, 5/9'u, Romalılara 8/14'u, Yuhanna, 8/41-44'ü, Yuhanna'nın I. Mektub 3/9-10'u hatırlatmaktadır. Yine o, Allah'ın oğlunun Tanrısallığını ilan eden bazı Hıristiyanların Yahudi kökenli olduklarını ve bunların İskenderiyeli Filozof Philon'un tesirinde kaldıklarını belirterek Philon'un şu sözünü nakletmektedir: **"TANRI, LOGOS (kelime) OLAN BİR OĞUL'A SAHİPTİR. HERŞEYİ ONUNLA YARATMIŞTIR"**⁷⁶.

Reşit Rıza burada bedenleşme (incarnation) konusuna tekrar dönmekte ve nezaket içinde bu konuya eğilmektedir. Hıristiyan teslisinin ikinci şahsiyeti olan Oğul'un, İsa ismi altında bir insan olarak Filistin'de yaşadığını belirtmektedir. Reşit Rıza bu Hıristiyan doktrinine iki yerde temas etmektedir⁷⁷. Bu pasajlarda Reşit Rıza, bu dogmanın pagan kökünü hatırlatmakta, özellikle Hinduizmin teslisinin ikinci şahsiyeti olan Krişna veya Vişnu'dan insan şekli altında geldiğini söylemektedir⁷⁸. Reşit Rıza, İsa'nın Allah-insan şeklinde bedenleştiğini ileri süren Hıristiyan doktrinine karşı kullandığı iki teknik kelime ile açıklama getirmektedir. Bu kelimelerden birisi, **el-Hulûl** (incarnation), diğer ide **el-ittihad** (birleşme) dir. Aslında Hıristiyanların birinci kelimeyi (el-Hulûl) belirtmek için **Tecessüd** (bedenleşme-insanlaşma) terimini kullandıklarını söylemektedir. Reşit Rıza, kendinden önceki müfessirlerin Hulûl kelimesi konusundaki görüşlerini zikrettikten sonra, Beyzavi'yi ve Razi'yi, Hıristiyanlık konusundaki bilgisizliklerinden dolayı eleştirmektedir⁷⁹. **İttihad** (Birleşme) kelimesine gelince bunun da akıl dışı olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuda Reşit Rıza şunları söylemektedir: **"Gerçekten İsa, iki tabiata ve iki iradeye sahipse; yani, bir tabiat ve bir ilahi iradeye veya bir tabiat ve bir beşeri iradeye sahipse, nasıl beşeri tabiatı ile tanrısal tabiatını bilemez? Bu konuda çarımhta, (Matta 27/46) İsa'nın ümitsizlik çılgınlığını (Matta, 26/29-42) hatırlatmaktadır. Diğer taraftan şayet Mesih'in beşeri tabiatı insanlara hitap etmişse, "O'nun sözleri kabul edilemez ve öğretisi de iman etmeye layık olamaz"**⁸⁰.

⁷⁵ Menar, III, 326, VI, 314; X, 385, 388, 395.

⁷⁶ Menar, VI, 314; X, 389; 395-396; H. Coudray, s. 31.

⁷⁷ Menar, VI, 25-26; 311-312.

⁷⁸ Reşit Rıza'nın bu görüşü tartışmalıdır. Çünkü Hıristiyan teslisinin ikinci unsurunun Hinduizm etkisiyle geliştiği konusu yeterli belgelere dayanmamaktadır. Hıristiyanlığın bu konuyu, daha çok sırdinlerinden almış olma ihtimali daha kuvvetlidir. (M.Aydın)

⁷⁹ Menar, VI, 311-312.

⁸⁰ Menar, VI, 312; H. Coudray, s. 33, 34.

H. Coudray, Reşit Rıza'nın iki tabiat teorisini böyle sunduğunu, iki tabiatın arasını ayırmayı kabul etmediğini böylece de aklın içinden çıkamayacağı bir çıkmaza girdiğini ifade etmektedir⁸¹.

Reşit Rıza Teslis konusundaki görüşlerini sürdürürken, kefarete, çarmıha, asli suç terimleri arasında dolaşmakta ve Hıristiyanların bu konulardaki inancını eleştirmektedir. Ancak Henri Coudray, Reşit Rıza'nın Hıristiyanlık hakkındaki görüşlerinin XX. Yüzyılın ilk yarısında öğretilen Hıristiyan din dersi ile uyum içinde olduğunu, hâlbuki Reşit Rıza'nın, bedenleşme konusundaki çoğu zaman farklı olan Hıristiyan geleneklerini bilmediğini belirtmektedir⁸².

Reşit Rıza, teslis dogmasının, kefarete dogmasından çıktığını veya teslisten sonra geldiğini söylemektedir. O, bu konuda şöyle demektedir: **“Teslis, çarmıh ve kefarete inancı bir Hind inancıdır.”** Reşit Rıza, Hıristiyan dogmasında, üç uknumun ilişkileri ile oluşan Tanrı ile O'nun kurtarıcı aktivitesi arasında samimi bir ilişki olduğu kanaatinde. Bu kurtarıcı aktivite, sadece Tanrı-İnsan ilişkisini değil; Tanrının dâhili bir mübadelesini veya rollerin paylaşımını, üçlü bir ifadeye sahip olmak için gerekli kılmaktadır. Reşit Rıza'nın dosyasına koyduğu Dinler Tarihi malumatı, teslisi, bedenleşmeyi (incarnation) ve kefareti sıkıca birbirlerine bağlamaktadır⁸³.

Reşit Rıza, Hıristiyanların kabul ettikleri asli suçu ise şöyle takdim etmektedir: Allah'ın yemesini yasakladığı ağaçtan Adem'in itaatsizlikle yemesi, Adem'i günahkar yapmıştır. Böylece, Adem'in aile üyeleri de, ebedî bir mahkumiyetle diğer hayatta cezaya layık olmuşlardır. Nihayet bu dünyaya onun nesli günahkâr olarak gelmişler, günah işlemeye devam etmişler ve böylece de cezaya layık olmuşlardır. Ataları Adem'in hatasından dolayı O'nun nesli bu cezayı hak etmişlerdir. Çünkü kökleri günahkârdı. Fakat Allah'ın adalet ve merhamet sıfatı da vardı. Adem'in günahından itibaren bu iki sıfat ayrılmadan var olmuştur. Adem nesli cezalandırılacaktı. Bu ise, Allah'ın merhamet sıfatına ters idi. Yahut Allah bu cezadan vazgeçecekti. Ancak bu da onun adalet sıfatı ile uyuşmuyordu. Böylece, Adem'in itaatsizliğinden beri Allah, sanki, adaleti ile merhametini birleştirmeyi düşünmüştü. Bu durumda Mesih, çarmıhın lanetine, beşeriyeti kurtarmak ve onları günahlardan azad etmek için katlanacaktı. Bu konu Yuhanna İncilinde şöyle ifade edilmiştir: **“O, günahlarımızın, yalnız bizim değil; tüm dünyanın günahlarının bağışlatılmasını, sağlayandı”**⁸⁴. Reşit Rıza'ya göre Hıristiyanlar için asli suçtan kurtulma, yani kefarete, çarmıhta gerçekleşmiştir. Hâlbuki Kur'an, İsa'nın çarmıhta ölümünü şöyle reddetmektedir: **“onlar İsa'yı ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler. Fakat onlar, öyle zannediyorlar”**⁸⁵ işte bu ayet,

⁸¹ H. Coudray, s. 34.

⁸² H. Coudray, s. 34.

⁸³ Menar, VI, 32, 33, 88-93.

⁸⁴ I. Yuhanna, 2/2.

⁸⁵ Kuran, 4, 157.

Müslümanlarla-Hıristiyanlar arasındaki tartışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Reşit Rıza da bu konuda uzun açıklamalara girmiştir⁸⁶.

Reşit Rıza'ya göre, bedenleşme ve kefarete, İsa'nın vaaz ettiği dinin esasında yoktur. Bu inançlar, Hıristiyanlığa sokulan yeniliklerdir⁸⁷.

Reşit Rıza, **"Kutsal-Ruh"** konusunda da tefsirinin dört yerinde görüş bildirmektedir⁸⁸. Buna göre **"Ruhu'l-Kudüs"**, **"Ruhu'l-Vahiy"**dir ki onunla Allah, peygamberlerini desteklemiştir. Bütün Müslüman müfessirler bunun **"Cebrail"** olduğunda hemfikirdirler. Cebrail, Allah tarafından, peygamberlere gönderilen melektir. Daha açık söylemek gerekirse, hayatı boyunca İsa, bu ruhla desteklenmiş ve ona ruh hâkim olmuştur. Reşit Rıza'ya göre bu ruhla gelen destek, peygamberlerin zekâlarına hitap etmektedir. Bu ruh, onları aydınlatmakta, onlara rehber olmakta ve onlara yardım etmektedir. Reşit Rıza'ya göre bizzat İnciller de, **Ruhu'l-Kudüs** hakkında aynı şeyi söylemektedir. **Ruhu'l-Kudüs**'ü, Allah, Meryem'e, Elizabet'e, Zekeriya'ya, Simeon'a ve başka birçoklarına, amacını göstermek ve onlara misyonlarında yardım etmek için indirmiştir⁸⁹. Fakat hiçbir şekilde, **Ruhu'l-Kudüs**'ün tanrısallığı iddia edilemez. O, Allah'tan gelmektedir. Gerçekten Allah, bütün kompozisyondan, ortaklıktan, karışmadan ve yaratıkları ile birleşmekten münezzehtir⁹⁰.

Reşit Rıza burada **PARAKLET** problemine de temas etmekte, İsa tarafından havarilerine ilan edilen **"Hakikat Ruhu"**nun, İslam peygamberinden başkası olmadığını söylemekte ve bunun Yuhanna İncilinde şöyle ifade edildiğine işaret etmektedir: **"Baba'dan sizlere göndereceğim tesellici, gerçek ruhu gelince (ki o Baba'dan gelir) bana tanıklık edecektir"**⁹¹. Yuhanna'nın bu metninde **"Hakikat Ruhu"**nun Baba'dan geleceğinden bahsedilmektedir. Bu **Hakikat Ruhu**, Yunanca metinde **PERİKLUTOS** olarak geçmektedir. Bunun da anlamı **"övmüş"** demektir. Arapçada ise bu, **AHMED** veya **MUHAMMED**'dir. Reşit Rıza'ya göre, Hıristiyanlar basit bir telaffuz hatası ile **PERİKLUTOS**'u, **PEREKLİTOS**'a çevirmişler ve bunu da **"Teselli Edici"** olarak tercüme etmişlerdir⁹². Halbuki Mesih, bir peygamberin geleceğini haber vermiş ve onu da **"Ruhu'l-Hak"** olarak isimlendirmiştir. Bu da Hz. Muhammed'in isimlerinden birisidir. Reşit Rıza'ya göre Yuhanna İncili'nin 16/13,14 cümleleri, ondan şöyle bahsetmektedir: **"Oysa o (Hakikat Ruhu) gelince, sizi tüm gerçeğe yönlerecektir. Çünkü o, kendiliğinden konuşamayacak, duyduklarını"**

⁸⁶ Reşit Rıza'nın bu konudaki açıklama planı için bak: H. Coudray, s. 34, 35, 36, 37; Menar, VI, 23-57.

⁸⁷ H. Coudray, s. 41; Menar, VI, 28-29, 378.

⁸⁸ Menar, I, 376-377; III, 6; VI, 83.

⁸⁹ Menar, I, 376; III, 6; VI, 84.

⁹⁰ Menar, VI, 84.

⁹¹ Yuhanna, 15/26.

⁹² Menar, VI, 85, 86; IX, 265, H. Coudray, s. 43. Not: Hıristiyan ilahiyatçıları da buna benzer bir ithamı Müslüman ilahiyatçılara yöneltmektedirler. (M.Aydın)

söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek. O, beni yüceltecek. Çünkü benim olanı alıp size bildirecek”⁹³.

Reşit Rıza, **PARAKLET** konusunda tefsirinin başka yerlerinde de açıklamalarda bulunmaktadır⁹⁴. Reşit Rıza, Hz. Muhammed’in İncil’de haber verilmesinin üzerinde durmakta ve bu konuda uzun açıklamalara girmektedir⁹⁵.

Sonuç olarak Reşit Rıza, Kutsal-Ruh konusunda çok fazla açıklamalara girmemektedir. Bunun da sebebi, Kur’an’da bu konuda fazla açıklamanın olmayışıdır. Burada Reşit Rıza’nın yaptığı en önemli açıklama, İncil yazarlarının “**Kutsallaşmış Ruh**” terimini, Allah tarafından yaratılan bir Melek anlamında kullandıklarını belirtmiş olmasıdır Reşit Rıza’ya göre Yuhanna, bu terimi başka türlü kullanarak, tarafgir yorumlamış ve başka bir anlam çıkarmaya yönelmiştir. Gerçekte, Hıristiyanlar da aynı şeyi yapmışlardır. Onlar için Ruh, Baba’dan çıkmıştır ve Baba’ya eşittir. Reşit Rıza, tefsirinin X. Cildinde, “**Arap Ansiklopedisinden**” uzun alıntılar yaparak, Boustany aracılığı ile teslis ilahiyatının karışık tartışmalarını ve **FİLİOQUE** problemini yansıtmaktadır. Bu problem şudur: **Kutsal Ruh, Baba’dan ve oğuldan mı çıkmıştır veya oğulla Babadan mı çıkmıştır?** Aslında Reşit Rıza bu konuda açık bir sonuca varmamasına rağmen, okuyucularına Kutsal-Ruhun çıktığı yer konusundaki şüpheyi bu basit nakille anlatmaya çalışmaktadır⁹⁶.

3. Tahrif Problemi

Reşit Rıza’nın Kur’an’dan önceki **TEVRAT’IN ve İNCİLİ’İN** tahrifi konusundaki açıklamalarında rehber edindiği yine Kur’an’dır. Kur’an dört yerde Yahudilerin kitapları olan Tevrat’ı tahrif ettiklerinden bahsetmektedir⁹⁷. Bu ayetlerin her birinde sitem, Yahudilere yöneltilmiştir. Bu tahrif ithamı, hileli bir operasyonu ihtiva eden **kelimeye** veya **kelamullaha** dayanmaktadır. Çünkü Kur’an, Yahudilerin, kelimelerin anlamlarını değiştirdiklerinden, kelimelerin yerlerini oynattıklarından bahsetmektedir. Kur’an, yapılan tahrifin şekilleri konusundaki yaptığı açıklamalarda bir yandan bir kelimenin bozulmasına işaret etmekte⁹⁸ iken, diğer yandan kelimenin yer değiştirmesini veya araya bir kelime sokuşturulmasını söz konusu etmektedir⁹⁹. **Henri Coudray**’a göre, Yahudi-

⁹³ Yuhanna, 16/13-14.

⁹⁴ Menar, II, 48, 160; VI, 319, 360, 401; IX, 263-273. R. Rıza burada, Rahmetullah b. Halil er-Rahmanu'l-Hindî’den yararlanmaktadır. *İzharu'l-Hak*, Tome, IV. Vatican, 1951, p. 182-283.

⁹⁵ Menar, II, 20; VI, 14, 13; XI, 146-153; 162-178.

⁹⁶ Menar, VI, 85, 89; XII, 309; H. Coudray, s. 45. Not: Kutsal Ruhun çıktığı yer konusu, zamanla Roma piskoposluğu ile (Papalıkla), İstanbul patrikliğinin 1054’te ayrılışına kadar gelmiştir.. Roma piskoposluğu, Kutsal-Ruh’un hem Baba’dan hem de oğuldan çıktığını ileri sürmüştür; İstanbul patrikliği ise, Kutsal Ruh’un sadece Baba’dan çıktığını ileri sürmüştür. Sonuçta iki kilise ayrılmıştır. Roma piskoposluğu “Roma Katolik Kilisesi” ismini alırken; İstanbul patrikliği “Rum Ortodoks Kilisesi” ünvanını almıştır. (M. Aydın)

⁹⁷ Kur’an, 2, 75; 4, 46; 5, 13, 41.

⁹⁸ Kur’an, 3, 78; 4, 46.

⁹⁹ Kur’an, 2, 59; 7, 161.

Hıristiyan Kutsal kitapları üzerindeki Kur'an'ın verdiği bu bilgileri, sadece bu birkaç ayetle sınırlandırmak doğru değildir. Tahrifi ifade eden başka kavramlar da vardır. Mesela 5, 13'teki ayette, kutsal kitaplardaki bazı kelimelerin görmezlikten gelinmesi de tahrifle doğrudan alakalıdır. 5, 14'teki ayette, görmezlikten gelme konusunda Hıristiyanlara da sitem yapılmaktadır. Çünkü Hıristiyanlar da gerçeği gizlemektedirler¹⁰⁰ ve gerçeği değiştirmektedirler¹⁰¹. Yine, 5, 116, 117 ayetleri de açık şekilde tahrif ithamında bulunmasa da, tahrifin nereye konması gerektiği konusunda bir fikir vermektedir. Bu ayetlerde açıklanan şudur; son peygamberin ağzı ile Allah, Hıristiyanlardan Mesih'in misyonunun gerçekliğini tanımlamasını istemektedir. Çünkü Mesih, Tevhidi yaymıştır. Başka bir ifade ile Kur'an, Mesih'in talebelerini, O'nun mesajının İslam peygamberinininkinden farklı olmadığı konusunda ikna etmek istemektedir¹⁰².

Reşit Rıza, on iki ciltlik uzun tefsirinde, bazen kısa ve telmihle veya çok gelişmiş sistematik düşünceler içinde **Tahrif problemine** yer vermektedir. Bu konuda o iki farklı yaklaşım ortaya koymaktadır. **Birinci yaklaşım**, tahrif problemini, vahyedilen kelimeye bitişik ele alan ve muhtevayı açıklayan yaklaşımdır. Reşit Rıza tahrifi ve unutmayı görmezlikten gelmeyi ele alan bütün ayetlerin yorumunu bu yaklaşım kategorisinde ele almaktadır¹⁰³. Reşit Rıza bu açıklamalarda hem Yahudileri hem de Hıristiyanları tahrife ortak yapmaktadır. **İkinci yaklaşım**, birinciden farklıdır. Ancak o da aynı sonuca varmaktadır. Bu tahrif türü, kutsal kitapları tarafgir kullanan herkesi içine almaktadır.¹⁰⁴ Ancak bu konu üzerinde Reşit Rıza, pek durmamaktadır. Reşit Rıza'nın bu konuda üzerinde durduğu daha çok **TE'VİL** konusu olmuştur. Reşit Rıza, Te'vil yolu ile metnin tahrifi konusunda şunları söylemektedir: **"Öyle ki yorumlara müracaat etmek mezheplerinin veya kendi taraftarının amaçlarını desteklemek için metinleri kendilerine çekmek olayıdır. Te'vil de, kutsal metinleri bir yorumlama tarzıdır. Orada da bulunmayan anlamları desteklemek için anlamı değiştirme vardır"**¹⁰⁵.

Reşit Rıza'nın tahrif konusunda Hıristiyanlara yaptığı temel sitem, onların spekülatif (te'vil) yorumlara başvurmalarından dolayıdır. Bu da bazılarının kendi kaprislerine göre kutsal yazıları yorumlamakta tereddüt etmemelerinden ve açık olan anlamı ortaya koymamalarından kaynaklanmaktadır. Onların bu tavırlarını Kur'an-ı Kerim şöyle açıklamaktadır: **"Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık bilgiler geldikten sonra çıkar kaygıları ve kıskançlıkları**

¹⁰⁰ Kur'an, 2, 146; 3, 71, 187.

¹⁰¹ Kur'an, 3, 71.

¹⁰² H. Coudray, s. 54-55.

¹⁰³ Menar, II, 48'de Kur'an, 2, 159; III, 344'de Kur'an, 3, 78; IV, 278'de Kur'an, 3, 187; V, 140'da Kur'an, 4, 46; VI, 283'de Kur'an, 5, 13; VI, 303'de Kur'an, 5, 15 ayetlerini ele almaktadır.

¹⁰⁴ Menar, I, 71; VI, 36, 291, 85; VII, 506, 507; II, 286, III, 259, 304; IV, 72, 280.

¹⁰⁵ H. Coudray, s. 59.

sebebiyle yine ihtilaflara düşmüşlerdir"¹⁰⁶. Bu konuda M. Abduh şöyle bir açıklama yapmaktadır: "**Kitapla vahiy zamanında, iknanın yerini güçle ikna almıştır. Başkasını inandırmak için vahiyden şu veya bu kelime alınarak muhtevastan çıkarılmış ve kişinin seçimine göre ifade edilmiştir. Bu da amaçlara ulaşmanın yegâne yolu olarak seçilmiştir. Bu durumda tahrif, bozulmaların ve dini politika taraftarlarının, mutlak silahı haline gelmiştir**"¹⁰⁷.

Bu durumda **tahrif**, yanlış yorum yapmaktır (Te'vilat-ı Faside). Fakat bu, her zaman, partizan veya kötü niyetle olmamaktadır. Bu, bir kelimenin dini veya felsefi bir sisteme bağlı olarak yanlış anlaşılması olayıdır. Meselâ, Mesihin bazı sözlerini Hıristiyanlar, mecazi sözler olduğu halde, lafzî olarak anlamışlardır. Bunun için M. Abduh Kur'an'ın 3, 78 ayetinin yorumunu şöyle yapmaktadır: "**Çarpıtma işlemi, konuşanın bir kelimeye, mevcut olan gerçek anlamından başka bir anlam vermesidir. Meselâ İsa'nın kullandığı "Allah'ın oğulları" veya Allah'ı Baba olarak ve insanların babası olarak çağırması gibi... Bu kelimeler mecazi kelimelerdir. Fakat bazı Hıristiyanlar, bu kelimeleri gerçek anlamda kabul etmişlerdir. Bu durumda tahrif ithamı, kutsal kitapların metninin mevsukiyetine şüphe getirmektedir**"¹⁰⁸.

Reşit Rıza, Menâr Tefsirinin VI, 85 sayfasında **PARACLET** (övlümüş) kelimesine tekrar dönmekte ve bu kelimeyi, Hıristiyanların teselli edici (**consaleteur**) olarak değiştirdiklerini belirtmektedir. Hâlbuki Reşit Rıza başka yerlerde şöyle bir ithamda bulunmaktadır: "**Hız. Peygamberin haber verilışı, sizin kitaplarınızda daima bulunmaktadır. Siz onu yanlış anlayarak, yanlış yorumlasanız da veya bunu kötü niyetle yapsanız da bu böyledir. Bu, İncil metinlerinin bozulmadığının delilidir. Çünkü Hız. Peygamberin haber verilışı, İncillerde bulunmaktadır. Fakat bu metinler, tarafgir bir yorumun konusu olmuşlardır**"¹⁰⁹.

Reşit Rıza, tefsirinin dört yerinde, Hıristiyanların da Yahudiler gibi lafzi tahrife başvurmuş olduklarını belirtmektedir¹¹⁰. O, bu konuda bizzat İncillere başvurmaktadır¹¹¹. Reşit Rıza, yaptığı bu açıklamalarda **lafzi tahrifin** ve **semantik tahrifin**, hem Yahudi hem de Hıristiyan kutsal kitaplarında bulunduğunu açıklamaktadır. Ancak tahrif konusunda M. Abduh'un farklı bir kanaati vardır. M. Abduh şöyle demektedir: **Tahrif, ya subjektif yorumdan meydana gelmektedir veya bir kelimenin yer değiştirilmesiyle olmaktadır.**

¹⁰⁶ Kur'an, 2, 213.

¹⁰⁷ Menar, II, 50.

¹⁰⁸ Menar, II, 48; III, 345; IV, 278; VI, 303, 319.

¹⁰⁹ Menar, II, 40; III, 345; VI, 303-345; IX, 221, 282. Not: Bu açıklamalar da Reşit Rıza, Rahmetullah el-Hindi'den ve Barnaba incilinden nakiller sunmaktadır. Bak. Henri Coudray s. 61, dipnot: 19.

¹¹⁰ Menar, I, 213; 241; VI, 283, 288.

¹¹¹ Menar, II, 49, dipnot, 1; VI, 34, 36, 289-302; 222-282.

Abduh, Hıristiyanları subjektif yorum yapmakla itham etmektedir. Yahudileri de ikinci kategoriye dâhil etmektedir¹¹².

Reşit Rıza, önceki İslam âlimlerinin, yeni araştırmaları bilmediklerini, eski yazmalarla yani kutsal kitap versiyonlarının arasında büyük farklar olduğunu ispata yönelmekte ve buna Kur'an'ın şu ayetini delil olarak getirmektedir: **“Biz Hıristiyanız diyenlerden de söz almıştık. Onlar da incilin uyarılarını görmezlikten gelmişlerdir”¹¹³**. Reşit Rıza'ya göre Kur'an'ın bu ithamı, Hıristiyanların da lafzi tahrif yaptıklarına delil teşkil etmektedir.

Tahrif konusunda Reşit Rıza, Rahmetullah Hindi'ye dayanarak üç türlü tahrif operasyonu düşünmektedir: **TEBDİL - İLAVE - EKSİLTME**. Tebdille, lafzi tahrifi belirtmektedir. Bu da bir kelimeyi öne veya sonraya bırakarak icraat yapmaktır. Bu, kelimelerin basit bir yer değiştirmesini göstermektedir. **Kelime ilave etmek** veya bir kelimeyi dışarıda bırakmak da tahrifin içine girmektedir. Buna Reşit Rıza **Hazf** (kaldırma) demektedir. Bu da bir kelimenin iradeli olarak yok edilmesine işaret etmektedir. Kutsal kitapların bu tür bozulmalara maruz kaldıklarını, detaylı şekilde göstermektedir¹¹⁴. Reşit Rıza buna dayanarak, tefsirinin birçok yerinde St. Paul'un ve sonrakilerin, Mesih'in dinine dâhil ettiği yenilikleri ve sonuçta tevhidin ortadan kalktığını ileri sürmektedir. Yine ona göre bu ilaveler veya noksanlıklar, Allah'ın kelimünde yapılan müdahaleleri belirtmektedirler. Hıristiyan kutsal kitaplarına, paganizme bulaşmış olan dogmaların girmiş olduğunda ısrar etmektedir¹¹⁵. Reşit Rıza'nın dikkat çeken yönlerinden birisi de kutsal kitapların bazı yerlerinin **mevsukiyetini** kabul etmesidir. Fakat o, bu kitaplar konusunda bir metin tahrifi operasyonunda da bulunmamaktadır. O, tahrifi, **gelenek** ve **intikal** konusuna bağlamaktadır. O'na göre, Mesih'in mesajının temelde korunmamasının sebebi, **gelenek** ve **intikalden** kaynaklanmaktadır¹¹⁶.

Buna göre Reşit Rıza, İncillerdeki tahrif olayını, daha çok geleneğe ve İncillerin intikali olayına bağlamaktadır. Reşit Rıza bu konuyu, tefsirinin I, 213 sayfasında ve III. cilde gönderme yaparak ele almaktadır. IV, 283'te de **HAZF** (kaldırma) konusunda lafzi tahrifle ilgili bilgi vermekte ve bu konuda farklı İncil versiyonları arasındaki farklılıkları örnek göstermektedir. Reşit Rıza, özellikle Hz. Muhammed'in haber verilmesine IX, 22- 282'de uzun bir bölüm tahsis ederek bu tezini ispatlamaya çalışmaktadır. İncillerin doğuşu ile ilgili olarak da **Zulümler, sosyo-politik organizasyonlar, havarilerin halk insanı oluşları, İncillerin kökünün karanlık olduğunu göstermektedir. Çünkü Mesih, öğretisini asla yazmamıştır. Ayrıca, yazılmış olan İncillerin de hangi dilde yazıldıkları, nerede yazıldıkları da bilinmemektedir.** Reşit Rıza, bu fikirlerini

¹¹² Menar, V, 140.

¹¹³ Kur'an, 5, 14.

¹¹⁴ Menar, V, 141.

¹¹⁵ Menar, VI, 94; X, 396-397; VI, 35-47.

¹¹⁶ H. Coudray, s. 65.

ispatlamak için üç Hıristiyan ilahiyat eserine dayanmaktadır. Bunlardan birisi, **George Post'un "Dictionnaire de la Bible"**dir. Diğerleri ise, İngiliz kilisesi piskoposluk üyesi Sim'an Kalhün'un **Murşidu't-Talibin ilâ Kitabı'l-Mukaddesi'l-temim**, Malta, 1840, Maroni rahibi Nimetullah Karam'ın tercüme ettiği J.H. Janssens'in **L'Hermeneutica Sacra**, Beyrut, 1818 kitaplarıdır¹¹⁷. Bu kaynaklar, İncillerin kökleri konusunda açıklama getirmektedirler. Onların getirdikleri hipotez farklılıklarından Reşit Rıza yararlanmakta ve Onların tarih ve dil ile ilgili bilgilerinin olmadığını, onların zan içinde olduklarını beyan etmektedir¹¹⁸.

Reşit Rıza tahrif konusundaki fikirlerini sürdürürken şunları ilave etmektedir: "Önce İnciller bize sadece tercüme yolu ile gelmişlerdir. Çünkü ona göre İncilin İbranice nüshası (yani mesih'in esas sözleri) kaybolmuştur¹¹⁹. Diğer yandan İnciller, Reşit Rıza'ya göre **"devamlı bir senet"** içinde intikal etmemişlerdir. Ayrıca mütevatır olarak da gelmemişlerdir. Reşit Rıza bu konuda çok geniş bilgi vermektedir¹²⁰. Bütün bu bilgilerden sonra Reşit Rıza şu soruyu sormaktadır: **"Bugünkü İncillerin, Mesih'in orijinal ve tek olan incili ile uyum içinde olduklarını nasıl söyleyebiliriz?"**¹²¹.

Reşit Rıza'ya göre, başlangıçtan beri kilisede genç cemaat arasında İnciller konusunda birçok tartışma yapılmıştır. Bu konuda farklı cereyanlar karşı karşıya gelmişlerdir. İşte İncillerin çokluğu da buradan kaynaklanmaktadır¹²². Hatta buna Paul, Korintoslulara yazdığı ikinci mektubunda işaret etmektedir. Orada Paul, İsa'nın Havarilerinden kılık değiştiren **"sahte Havarilerden"** bahsetmektedir¹²³. Paul, Mesih'in İncilini karıştırmak isteyenlerden sonra, ikinci İncile geçmek isteyenlere de işaret etmektedir¹²⁴. Reşit Rıza, bugünkü İncillerin IV. Yüzyılda, Constantin'in Hıristiyan olmasından sonra tespit edildiklerini ileri sürmektedir. Aslında Reşit Rıza'nın ileri sürdüğü fikri doğrulayan kaynaklar da vardır. 325 İznik Konsilinde, İncillerin tartışıldığını Voltaire sözlüğünde belirtmektedir. Hatta, Voltaire bunu Vulgate yazarı Jerôme'un Vulgate'ın Latince önsözünde işaret ettiğine de değinmektedir¹²⁵. Reşit Rıza bu konuda şu soruyu sormaktadır: **"Bu şartlarda nasıl olur da politik dini düşüncenin,**

¹¹⁷ Bu kitaplar şunlardır: 1. George Post, Dictionnaire de la Bible (Kamus'ul-Kitabı'l-Mukaddes); Sim'an Kalhün, le Guide pour l'étude du Livre Saint et précieux, Malta, 1840 (Murşidu't-Talibin ilâ'l-Kitabı'l-Mukaddesi'l-Temin, Beyrut, 1852 ve 1869); J.H. Janssens, Le Tresor de Coeurs, Lede, 1818 (Nimetullah Karam, Zahiratu'l-elbab fi beyanı'l-kitap, Beyrut, 1884).

¹¹⁸ H. Coudray, s. 66.

¹¹⁹ İncilin aslının İbranice olduğu şeklindeki görüş, yanlıştır. Çünkü İsa İbranice değil, ARAMİCE konuşuyordu. İncilin asıl nüshasının Aramice olması gerekirdi. Bu konuda Müslüman müfessirlerin tamamı hata yapmışlardır. Reşit Rıza da bu hataya düşmektedir. (M. Aydın)

¹²⁰ Menar, V, 137; VI, 34, 294, 301; VIII, 370; X, 454-455.

¹²¹ H. Coudray, s. 67.

¹²² Menar, VI, 292, 290; IX, 292.

¹²³ 2. Korintoslulara, 11/13.

¹²⁴ Galatyalılar, 1/6-7

¹²⁵ Vulgate'in Latince baskılarının önsözünde böyle bilgiyi tespit edemedim. (M. Aydın).

İncillerin tespitinde keyfi olarak müdahale etmediği düşünülebilir?" Hatta Reşit Rıza, Apokrif olarak vasedilen bazı İncillerin de, mevsuk kabul edilen İnciller kadar, inanılmaya layık oldukları düşünülebilir, demektir. Mesela Barnaba İncili hakkında bu düşünülebilir¹²⁶. Yine Reşit Rıza'ya göre, gerçek ve tek olan bu İncille, gerçek İncilden sadece bir kısım ihtiva eden bugünkü İncillerin arasını ayırmak da gerekir. **Çünkü İncil tektir, tek olarak vahyedilmiştir.** Hıristiyanların "**İnciller**" adını verdiği kitaplar, gerçek İnciller değildirler. Bu İnciller, Hıristiyanların bünyesinde icra edilen ayırımın bir yansımasından başka bir şey değildir¹²⁷. Henri Coudray, Reşit Rıza'nın İnciller arasında yaptığı bu ayırımın temelden yoksun olmadığını ancak Reşit Rıza'nın bu konuyu, Hıristiyanların yapmadığı kadar ileriye götürdüğünü belirtmektedir. Reşit Rıza, İncillerin bazı öğretileri ile Mesihin öğretileri arasında ciddi uyumsuzlukların olduğu fikrindedir. Bu uyumsuzluk, Mesih dini ile resmi kilise dini arasında da vardır. Reşit Rıza'ya göre, kökteki bu ayırımın inşasında Paul'un özel bir sorumluluğu vardır. Hatta bu konuda, St. Paul'un mektupları güvenden de yoksundur¹²⁸.

Tahrif konusunda Reşit Rıza'nın fikirleri biraz karışık görünmektedir. Ancak onun kutsal metinlerin tahrifi ile kastettiği husus, daha çok kutsal metinlerin **tarafgir yorumudur**. Yine de Reşit Rıza'nın İncillerin **intikali** ve **kökeninin dayanıksızlığına** dair büyük emek sarfettiğini de unutmamak gerekir. Bugünkü İncillerin mevsukiyeti konusunda ciddi sakıncalar ileri sürmektedir. **Ancak Reşit Rıza, hiçbir zaman Hıristiyanlara, kutsal metinleri bozma ithamında bulunmamaktadır.** O, bu konuda sadece St. Paul'u itham etmektedir¹²⁹. **Böylece Reşit Rıza'nın lafzî tahrif ithamından vazgeçmesi, Müslümanlarla-Hıristiyanlar arasındaki yakınlaşma yolunu açık bırakmaktadır.** Buna göre Mesihin orijinal ve resmi mesajı, İncillerde mevcut iken, Hıristiyanlar onun bir kısmını unutmuşlar veya görmezlikten gelmişler, diğer kısmını da almışlardır. Onlar İncilin tamamını muhafaza etmemişler fakat tamamını da kaybetmemişlerdir¹³⁰.

Henri Coudray'a göre Reşit Rıza, Batılı ilahiyatçılardan ve yeni yorumlardan etkilenmiştir. Onlarla birlikte Reşit Rıza, İncil metinlerinin bozulması sonucuna varmaktadır. O, buradan İncillerin güven içinde intikalini kabul eden seleflerinin bilimsel formasyon eksikliği içinde olduklarına işaret etmektedir. İncil metinlerinin bozulmasının bilimsel bir olay olduğu ve metinleri nakleden Hıristiyanların karanlık niyetlerinin olmayışı gibi yaklaşımlar Reşit Rıza'nın tahrif problemi konusundaki paradoksal pozisyonunu açıklamaktadır.

¹²⁶ Menar, VI, 35, 95, 291; IX, 276-282. Barnaba İncili konusunda Batı kaynakları için bak: L. Massignon, *Revue du Monde Musulmane*, IX, 1909, p. 198; J. Jomier, MDEO, 6, p. 137.

¹²⁷ Menar, III, 159.

¹²⁸ Menar, VI, 93; X, 339, 392-394.

¹²⁹ Menar, VI, 54.

¹³⁰ H. Coudray, s. 89.

O, bu iki kutup arasında bir boşluk tesis ederek **lafzî tahrifi** ve **resmî kilise tarafından sokulan yenilikleri** kabullenerek uzlaştırma yoluna girmektedir. Böylece, Yahudi-Hıristiyan kutsal metinlerinin bozulma prensibini kabul eden Reşit Rıza, İncil'deki genel bozulmayı kabul etmemektedir. Bu tavrı ile Reşit Rıza, Gazali' nin, İbnu'l-Kayyim el-Cevzi'nin ve Razi'nin sadece İncillerde manevi tahrif olduğunu kabul eden görüşlerine katılmaktadır. Reşit Rıza, kilisenin yenilikçi rolünden, kutsal kitapların intikalinden ve mevsuk İncillerin tespitinden bahsettiği zaman da, lafzi tahriften bahsetmemektedir¹³¹.

Sonuç olarak denilebilir ki Reşit Rıza'ya göre tahrif, kutsal yazıların tarafgir yorumu anlamına gelmektedir. O, çok nadir olarak, metinlerin şeklen bozulması prensibini de kabul etmektedir. Fakat O, bu lafzî tahrifin berisinde, kutsal kitapların intikal tarzı ve dört incilin seçilmesindeki tarafsızlık üzerindeki kuşkularını da belirtmektedir. Reşit Rıza, hakikatin yegâne ölçüsü olarak Kur'an'ı kabul etmektedir. Şayet Hıristiyan kutsal kitapları, Kur'an'la çelişkili durumda iseler, Kur'an'a göre öğretiyi düzenlemek gerekmektedir. İşte, Reşit Rıza'daki bu dogmatik tavır, reformist metodolojinin temel prensibi olarak görülmektedir¹³².

4. Kilise ve Manevi Otorite

Reşit Rıza'nın, Menâr Tefsirin de Hıristiyanlıkla ilgili ele aldığı son konu, "**Kilise ve Manevi Otorite**" (Manevi Sulta) konusu olmuştur. Reşit Rıza'nın bu konuda girdiği tartışma, kilisenin üstlendiği dinî ve doktrinel otoritesinin mevsukiyeti konusuna dayanmaktadır. Daha doğrusu bu, dogrudan doğruya **MAGİSTERE** (öğretme yetkisi) problemini teşkil etmektedir¹³³.

Bu bölümde uç konu ele alınacaktır. **Öğretme Yetkisi, Kilisenin Doktrinel Otoritesi ve Vicdan Hürriyeti:**

4.1. Kilisenin Öğretme Yetkisi

Aslında Menâr tefsirinde öğretme yetkisi terimi geçmemektedir. Reşit Rıza bunu, kilisenin **Sulta** terimini kullanarak ifade etmektedir. Reşit Rıza **Dini Sulta kavramını** iki farklı şekilde kullanmaktadır: **Birinci durumda**, Mesih'in dinine, resmi kilise tarafından sokulan **Kültler** ve **doktriner yenilikler** kastedilmektedir. Reşit Rıza bu konuda, Allah'a ait olan bir otoritenin, kilise hiyerarşisi tarafından kullanılmasını eleştirmektedir¹³⁴. **İkinci yaklaşım**, burada

¹³¹ Menar, IX, 237-238, 239; IX, 232.

¹³² Menar, I, 213; II, 49; VI, 283; IX, 282; VI, 35.

¹³³ Magistere: Öğretme Yetkisi. Bu kelime terim olarak, kiliseye ait olan görevdir. Özellikle de piskoposluk hiyerarşisine aittir. Yani, Allah'ın kelamını sürekli olarak onun adına ve onun otoritesi ile yaymak ve gerekli olan anlamı belirlemektir. Buna göre Hıristiyanlığı öğretme görevi sadece kilise görevlilerine ait bulunmaktadır. Kilisenin dışında Hıristiyanlığı kimsenin öğretme yetkisi yoktur. (M. Aydın). Bak. L. Boyer, *Dictionnaire Theologique*, Paris, 1963, s. 405.

¹³⁴ Menar, I, 486; II, 144; III, 327; V, 147-148.

söz konusu olan kilisenin vicdanlar üzerindeki baskısıdır¹³⁵. Reşit Rıza, her iki yaklaşıma da Kur'an'ın 9, 31 ayetini delil olarak göstermektedir: **“Yahudiler Hahamlarını, Hıristiyanlar da Rahiplerini ve Meryemoğlu Mesihî, Allah'ın yanı sıra, Rab edindiler”**¹³⁶.

Reşit Rıza, Yahudilerin ve Hıristiyanların dini şeflerini Rab edinmelerinin şirk olduğunu belirtmektedir. O'na göre şirk ikiye ayrılmaktadır: **“Allah'a doğrudan ortak koşmak veya O'nun hâkimiyetine ortak olmaktır.** İkincisini, **eş-şirki bi'r-Rububiyye** olarak belirtmektedir. Bu, bir dini kuralı, bir kişiden alarak, onu, ilahi vahyin dışında vahiy değerinde benimsemektir. Reşit Rıza'ya göre, Yahudi ve Hıristiyanların dini şeflerine itaat etmeleri, bu şirke girmektedir¹³⁷. Bunun için Reşit Rıza, kilise öğretisinin disipliner ve doktrinel gücünü tenkit etmekte ve Hıristiyanların, onların önerdiği dogmalara kayıtsız şartsız itaatlerini eleştirmektedir¹³⁸. Reşit Rıza, hocası M. Abduh'un Matta İncili'nden verdiği şu nakli, kilisenin öğretme yetkisinin temeli olduğu fikrindedir: **“Doğrusu size derim ki, yeryüzünde her ne bağlarsanız, gökte bağlanmış olur. Yeryüzünde her ne çözerseniz, gökte çözülmüş olur”**¹³⁹ işte Reşit Rıza'ya göre Hıristiyanlığa sokulan Teslis, sakramentler, Evharistiya, Vaftiz gibi doktrinel dini eylemlerin temeli, kilisenin **Öğretme Yetkisi** dâhilinde, Hıristiyanlığa sonradan girmiştir¹⁴⁰.

4.2. Kilisenin Doktrinel Yetkisi ve Vicdan Hürriyeti

Reşit Rıza, **“Kilisenin Doktrinel Yetkisi”** ile iki hedef seçmektedir: **Birincisi**, kilisenin elinde tuttuğu doktrinel yetkidir Yani, Vahyi yorumlama ve Dogma koyabilmesi yetkisidir. **İkincisi** ise kilisenin elinde tuttuğu **manevi otorite** yetkisidir. Kilise bu yetkileri ile dogmalar koymakta, dini kurallar ihdas etmekte ve hatta inananların imanını yargılama noktasına kadar işi götürebilmektedir. Hıristiyanlıktaki günah itirafını ve onun rahipler tarafından affedilmesini kilisenin doktrinel otoritesine örnek olarak göstermektedir. Böylece Reşit Rıza, Hıristiyan dini otoritelerinin gereksizliğini belirtmektedir. O'na göre **Mü'min**, Allah'ın önünde, imanından ve amelinden tek başına sorumludur. Özellikle İslamiyette bu böyledir¹⁴¹. Hıristiyanlıkta da böyle olmalıdır. İşte Reşit Rıza, İslamiyet tarafından her müslümana verilen bu bağımsızlığın karşısına, kilisenin manevi otoritesine maruz kalan Hıristiyanları koymaktadır¹⁴². Reşit Rıza, bu noktada Papanın **“Yanılmazlık”** sıfatını da ele almakta ve bu dogma ile I. Vatikan Konsilinde alınan kararı (1869-1870), Katolik

¹³⁵ Menar, V, 282-283; X, 415.

¹³⁶ Kur'an, 9, 31; Menar, I, 213; II, 96; III, 327; V, 83-144, 147, 148; VII, 28.

¹³⁷ Menar, V, 148; VIII, 28, 143; X, 426-427.

¹³⁸ Menar, III, 327; VI, 100; VII, 442; X, 427.

¹³⁹ Matta, 18/18.

¹⁴⁰ Menar, I, 486; II, 96, 144; X, 340, 407-408, 425, 427, 428-429.

¹⁴¹ Menar, VII, 443; Kur'an, 3, 103; 9, 60; 8, 63.

¹⁴² H. Coudray, s. 79.

kilisesini ve dini şeflerini eleştirmekte ve Kur'an'ın 2, 138 ayetindeki **"Allah'ın Boyasının"** Bütün mü'minlerin markası olması gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü bunun Allah'ın yaratılış fitratına uygun olduğunu da belirtmektedir¹⁴³.

Bu konuyu Reşit Rıza şöyle açıklamaktadır: **"Bu sahada ne taklide yer vardır ne de şeflerin ihtiraslarına, kanaatlarına yer vardır. Bu damga sadece Allah'a aittir. Burada beşeri vasıta yoktur. Bu bağ, doğrudan doğruya Allah'la-yaratıkları arasında gösterilmezse, Allah'ın boyasına ve fitratına muhalefet edilmiş olur. Bir rahibin, inananların kişisel vicdanlarına müdahalesi, Allah'ın boyasını, onların vicdanlarından silmekle eş değerlidir. Bu durumda, Allah'ın boyasının yerine Beşeri boya vurulmuş demektir."**¹⁴⁴ M. Abduh da bu konuda şunları söylemektedir: **"iman, mü'minin Allah'la ilişkisinde, Allah'tan başka her şeyin kontrolünden uzaklaştırır. Hiçbir Müslüman, islamiyette hangi liyakata sahip olursa olsun, başka bir Müslüman üzerinde, ona rehberlik yapma hakkı yoktur"**¹⁴⁵. Henri Coudray'a göre, İslamiyetle-Hıristiyanlık arasındaki uçurum burada başlamaktadır. Reşit Rıza **"Ulemayı"**, danışmanlar, uzmanlar, rehberler ve hatta manevi direktörler olarak telakki etmektedir.¹⁴⁶ Buna göre, ulema, mü'minlerin üzerinde yargı otoritesi kuramazlar. Ancak Hıristiyan din adamları kendilerinde bu yetkiyi görmektedirler. Bu ise, Allah'ın yerine kendilerini koyma anlamına gelmektedir¹⁴⁷.

Reşit Rıza, çoğu zaman Hıristiyanlığı, dünya ile alakasız bir din olarak vasıflamaktadır. Hıristiyanlığın, paradan, politik iktidardan uzak olduğunu ve onun ruhani bir din olduğunu belirtmektedir. Kısaca Hıristiyanlığın bir tevazu dini olduğunun altını çizmektedir. Ancak Hıristiyanlığın bu özelliğine rağmen, Hıristiyanların, tarih boyunca politikanın içinde olduklarını da Reşit Rıza belirtmektedir. Reşit Rıza'ya göre yeniden Mesihle-Hıristiyan kilisesinin arasını ayırmak gerekir. Kilise dini iktidardan yararlanan ve buna göre organize olan kötü bir kurumdur. Reşit Rıza Kur'an'ın 2, 213 ve 3, 19 ayetlerinin tefsirinde dini şeflerin sınırlarını aştıklarını ve Hıristiyanların vicdanlarına baskı yaptıklarını ve günahları affettiklerini belirtmektedir¹⁴⁸. Yine Reşit Rıza bir kısım kilise mensuplarının Constantine'le gizli ittifak yaptıklarından da bahsetmektedir¹⁴⁹.

¹⁴³ Menar, I, 486.

¹⁴⁴ H. Coudray, s. 80.

¹⁴⁵ M. Abduh, *el-islam ve'n-Nasraniyye*, p. 90; Beyrut, 1938, s. 211. Not: Buradaki rehberlik, manevi üstünlük sağlama, onun imanını kontrol altında tutma yetkisinin olmayışı anlamındadır (M. Aydın).

¹⁴⁶ Menar, VIII, 438.

¹⁴⁷ Menar, III, 258; II, 288.

¹⁴⁸ Menar, III, 258; II, 288.

¹⁴⁹ Kilise tarihleri böyle bir gizli ittifaktan bahsetmemektedir. Constantine, Hıristiyanlığın Roma topraklarında gelişmesine destek vermiş bir Roma imparatorudur. Hıristiyanlık, Roma Devleti'nin resmi dini haline Theodos döneminde 380 yılında gelmiştir. (M. Aydın); Menar; I, 486; VII, 438.

5. Sonuç

Bu çalışma, Menâr Tefsirinin, Hıristiyanlık karşısındaki tavrını ortaya koymayı hedefleyen bir çalışmadır. M. Abduh'un ve Reşit Rıza'nın, Hıristiyanlığa tahsis ettikleri düşüncenin temelini Tevhid inancının yüceltilmesi ve kilise otoritelerine körü körüne bağlı olmalarının tenkidi teşkil etmektedir. Bunun için Reşit Rıza, Hıristiyan dogmalarını eleştirmekte ve Mesih'in bir reformcu olarak **Monoteist Akımın** içinde olduğunu belirtmektedir. Bunun için İsa-Mesih'in de İbrahim ve Musa gibi bir peygamber olduğunu söylemektedir. Yine o, Mesih'in dini ile kilisenin dinini ayırmaktadır. Kilisenin sonradan dahil ettiği birçok Doğmanın, Mesih'in getirdiği tevhid dinine aykırı olduğunu belirtmektedir. Reşit Rıza, Yeni Ahitten verdiği, örneklerle İsa'nın "**Şeriatı kaldırmaya değil, tamamlamaya**" geldiği şeklindeki sözlerini nakletmektedir.

R. Rıza'ya göre tek olan gerçek İncil, bugünkü İncillerin İsa'sına ve resmi kilise ilahiyatındaki İsa'ya muhalefet etmektedir. Hatta Reşit Rıza, bu konudaki kanaatlerini, modern tarihçilerden ve yorumculardan aldığı delillerle desteklemektedir. Reşit Rıza'nın üstünde durduğu diğer önemli bir konuda, kilisenin Hıristiyan mü'minler üzerindeki baskısıdır. Kul ile Allah arasında hiç kimsenin giremeyeceğinin altını ısrarla çizmektedir. Bunun hem İslamiyet'te böyle olduğunu hem de Hıristiyanlıkta böyle olması gerektiğini belirtmektedir. Allah'a her inanan mü'minin, "**Allah'ın Boyası**" ile boyanması gerektiğini, Allah'tan başka hiçbir kimsenin önünde eğilmemesinin zaruretini ifade etmektedir.

Hıristiyanlığın temel doktrinleri olan **Teslis Doktrinini, Vaftizi, Evharistiya'yı, Sakramentleri**, kilise adamlarının Hıristiyanlığa soktuklarını ve bunların ilk Hıristiyanlıkta olmadıklarını ifade etmektedir. Bunun için ilk Hıristiyan cemaatlerinin arasında büyük farklılıkların olduğunu, daha sonraki yüzyıllarda Constantin'le başlayan Konsillerle bu dogmaların Hıristiyanlığa dâhil edildiğini belirtmektedir.

Reşit Rıza'nın tahrif konusunda Hıristiyanları, kısmen ayırdığını, İsa'nın mesajlarının bir kısmının muhafaza edildiğini, İncil'de yapılan tahrifin, metinleri bozma yerine, tarafgir yorumla veya kelimeleri görmezlikten gelerek yapıldığını belirtmekte ve daha ılımlı bir yol izlemektedir.

Reşit Rıza'nın önceki İslam bilginlerinden ayrıldığı çok önemli bir nokta da, açıklamalarında İncil metinlerini kullanmış olmasıdır. O, bu konuda Gazali (öl: 1111) gibi hareket etmektedir. Reşit Rıza'nın İncil metinlerini kullanması, onların mevsukiyetini kabul ettiğini göstermektedir. Bu konuda da Reşit Rıza bir farklılık göstermektedir. Reşit Rıza Hıristiyanlıkla ilgili eleştirilerinde, Hıristiyanlığı çok iyi bildiği izlenimini vermektedir. Bu açıdan Reşit Rıza, selefleri olan İslam müfessirlerinden daha ileride bulunmaktadır. Bunun için de O, seleflerinin Hıristiyanlığı bilmediklerini açıkça belirtmekte ve bu konuda onları eleştirmektedir. Ancak Reşit Rıza'nın, Teslisle ilgili, Budizm'le ve Pers Dinleri ile

ilgili verdiği bilgilerin de tartışmalı olduğu ve yüzeysel olduğu bilinmelidir. Bütün bunlardan çıkarılan genel sonucun, İşlam ilahiyatçılarınun, Yahudilik, Hıristiyanlık, Sabiilik ve Mecusilik konularında yeterli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, bu konularla ilgili Kur'an ayetlerini doğru şekilde anlamaları ve yorumlamaları mümkün olmayacaktır.

6. Kaynaklar

JOMIER, J., 1954, "*Le Commentaire Coranique du Manar I - XII*", Paris.

Ali Merad, ibn Ba'dis, 1971, "*Commentateur du Coran*".

R. Blachere, 1966, "*Le Coran*", Paris.

HAYEK, M., 1959, "*Le Christ de l'İřlam*", Paris.

el-Gazâli, 1939, "*er-Reddu'l-Cemil l'edition et traduction de R. Chidiac: Refutation Excellente de la Divinite de Jesus-Christ d'Après les Evangiles*", Paris.

WATT, M., 1956, "*Muhammad at Medina*", Oxford.

George Post, "*Dictionnaire de la Bible*".

SWEETMAN, J. Windrow, 1947, "*Islam and Christian Theology*", Londres.

ALLARD, M. 1965, "*Le Probleme des Attributs Divins Dans la Doctrine d'al Ař'ari et de Ses Premiers Disciples*", Beyrut.

Muhammad Tahir el-Tannir, 1912, *Croyances paiennes dans la Religion Chretienne = el-Akaidi'l-Veseniyye fi'd-Diyaneti'l-Nasraniyye*, Beyrut.

MASSIGNON, L., ----- "*Opera Minora*", Paris.

GADRET, L., 1970, "*L'İřlam Religion et Communauté*", Paris.

Rahmetullah b. Halilu'r-Rahman el-Hindi, 1248/1867, *İzharu'l-Hakk*, İstanbul.

LAMMENS, H., 1941, "*L'islam, Croyances et Institutions*", Beyrut.

JOMIER, J., 1959, *Bible et Coran*, Paris.

ARNALDEZ, R., 1964, "*Aspects de l'Exegese Coranique*", A., 1964.

JANSSENS, J., H., 1818, "*L'Hermeneutica Sacra*", Leide.

KALHUN, S., 1840, "*Murşidu't-Talibin ila'l-Kitabi'l-Mukaddesi'l-Temin*", Malta.

MUHAMMED ABDUH, 1367, "*el-İřlam ve'n-Nasraniyye*", Kahire.

MUHAMMED EBU ZEHRA, 1949, "*Muhadarat fi'n-Nasraniyye*", Kahire.